

Planetin global problemlərindən biri də su qıtlığıdır. Müxtəlif KİV-lərdə bunun iqlim dəyişikliyi nəticəsi olduğunu qeyd edirlər. Bu, həm də su resurslarının azalması, insanların fəaliyyəti, urbanizasiya ilə əlaqələndirilir.

BMT-nin hesablamalarına görə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə doğum sayının yüksək olması, uşaq ölümünün azalması və uzunömürlüliyin artması Yer kürəsi əhalinin artımına səbəb olacaq və 2050-ci ilə qədər planetdə 9,6 milyard insan yaşayacaq. Bu isə birbaşa olaraq suyan istifadənin artmasına gətirib çıxaracaq: 2014-cü ildə 4.000 km³-dən 2025-ci ildə 4.100 km³-ə və 2040-ci ildə 4.400 km³-ə qədər.

Mövcud problem son illər ərzində ölkəmizdə də artmaqdadır. Coğrafiya İnstitutunun direktoru, akademik Ramiz Məmmədov problemdən çıxış yolu, mövcud həllər və digər məsələlər barədə Modem.az-a danışdı.

- Ramiz müəllim, ölkəmizdə su çatışmazlığının artması nə ilə əlaqədardır?

- Bilirsinizmi, bütün planetin böyük dərdi, böyük problemi var- iqlim dəyişmələri. Demək, dünya koronavirus ortaya düşən kimi bu problemi yaddan çıxardı, amma problem ölmədi, mehvi olmadı. Məhz bu səbəb su çatışmazlığının yaranmasına gətirən nüanslardan biridir. Bir neçə il bundan əvvəl İrlandiyada beynəlxalq simpoziumda idim. Orda mənim "Atmosferdə temperatur anamaliyalarının Xəzər dənizinə təsiri" mövzusunda məruzəm oxundu. Amma bütün konfransın ümumi məğzi iqlim dəyişməsi ilə Yer kürəsinin su balansının hansı hala gəlməsi ilə bağlı idi. Bu simpoziumda bir neçə əsas məsələ var idi. Lakin mən bu məsələlərin bizə aid olan hissəsini demək istəyirəm. Belə ki, iqlim dəyişmələri nəticəsində Yer kürəsinin quraq ərazilərində yağının miqdarı biraz da azalacaq, rütubətli ərazilərdə isə yağının miqdarı bir qədər də çoxalacaq. Azərbaycanın 60 faizə qədər quraq ərazilərdir. Ona görə də bizə bu məsələnin birbaşa aidiyyəti var. Araşdırmalarımız da göstərdi ki, Azərbaycanın bütün bölgələrində yağının miqdarı nəzərə çarpacaq dərəcədə - 10, 15 faiz azalıb. Yağının miqdarının azalmadığı yeganə yer Abşeron yarımadasıdır. Bunun da səbəbini Abşerondakı bağçılıq təsərrüfatı ilə əlaqələndirirəm. Yeni bağ sahələrinin inkişafını mikroklimanın yaranması kimi qiymətləndirirəm. Amma onu da deyə bilərəm ki, Şəki-Zaqatala bölgəsində də yağının miqdarı bir qədər artıb. Bununla bərabər buxarlanma miqdarı da çoxalıb. Əksər bölgələrimizdə buxarlanma faktorunun azalması artıq may ayında çaylarımızda suyun azalması ilə nəticələndi. Yerin süni orbitindən, peyklərdən alınmış şəkillərin emalı və analizi göstərir ki, Tufandağda və Bazardüzündə olan buzlaqların sahəsi iki dəfədən çox azalıb. Axı bu buzlaqlar çayları qidalandıran əsas mənbələrdən biridir. Yeni su qıtlığına səbəb olan amillərdən biri də budur. Yağının olması səthi sularla, qurunt sularını artırır və çaylarda suyun miqdarı çoxalır. Sadaladığım bu məsələlər ölkədə su çatışmazlığının olmasının əsas göstəriciləridir.

- Ölkədə su qıtlığı kəskin hal alarsa, su anbarları bizim köməyimizə çata bilərmi?

- Yer kürəsində Üçüncü Dünya Müharibəsi olsa, suyun üstündə olacaq. Bu fərziyyə ilə deyilən sözdür, amma artıq bu məsələnin təzahürləri var. Məsələn, Orta Asiyadan Özbəkistanla Rusiya, Türkiyə ilə digər ölkələr arasında su müharibələri var. Bundan başqa, İsrail Suriyanın Qolan yüksəkliyini özünə qaytarmır. ABŞ da

bu məsələdə İsraili dəstəkləyir. Bunun da səbəbi odur ki, İsrailin təchizatının 60 faizindən çoxu Qolan yüksəkliyindən gəlir. Yəni bu mövqə İsrailin əlindən çıxsa, həyat üçün zəruri olan amillərdən birini itirəcək. Dediyim odur ki, problem bütün dünyada var və hər ölkə öz ehtiyatını görməlidir. Azərbaycana gəldikdə isə biz suyu qıt olan ölkələrdənəm. Qonşu ölkə Gürcüstanla müqayisədə bizdə hər kəsə, hər əraziyə düşən su miqdarı 7 dəfə azdır. Bizdə irili-xırdalı 8 mindən çox çay var. Gürcüstanın ərazisi isə bizdən balaca olsa da, orda 50 mindən çox çay yerləşir. Ona görə də dünya təsnifatında Azərbaycan suyu az olan ölkələr sırasındadır. Bir neçə il əvvəl ABŞ-ın kəşfiyyat idarəsi su qıtlığı olan ölkələrin siyahısını hazırlamışdı və 39 ölkənin içində Azərbaycan ilk pillələrdə idi. "İrili-xırdalı çaylarımızın su ehtiyatı bizə bəsdirmi",- deyər sual qoysaq, cavabım o

dur, taxılçılıqda məhsuldarlıq xeyli dərəcədə azalacaq. Bunun da əsas səbəbi bu il çox az yağış yağmasıdır. Artıq biz bunu nəzərə almalıyıq ki, yaxşı suvarma işi qurulmasa yaxşı da taxıl götürə bilməyəcəyik. Müasir damcı, çiləmə üsulu ilə suvarmanı tətbiq etməliyik. Pambıqçılıq artırılmasına gəldikdə isə axırıncı dəfə qurduğumuz iqlim xəritəsində izotermələr bir qədər müsbət tərəfədir. Bu o deməkdir ki, həmin ərazilərdə yağının miqdarı bir qədər də azalacaq. Əgər biz pambıqçılığın inkişafını düşünürüksə bütün bu faktorları nəzərə almalıyıq.

- Belə bir deyim var ki, 20 il sonra Azərbaycan su ehtiyatı baxımından kasıb ölkə olacaq. Sizcə bu fikirlər nə dərəcədə realdır? Hazırkı şərait bizi "kasıb" ölkə olmağa sürükləyirmi?

- Təəssüf olsun ki, bizdə QHT üzvlərinin bəziləri sensasiya xatirinə

sursumuz var, onu desinlər". Amma təəssüf ki, hələ də bu suala cavab yoxdur. Sonuncu dəfə Azərbaycanın su resursları 1972-ci ildə Rüstəmov Qaşqay tərəfindən hesablanıb. Bu məsələnin üzərindən 50 il keçib, amma hələ də kimsə bu istiqamətdə araşdırma etmir. Hazırda deyilən rəqəmlər hamısı köhnə statistikadır. Amma bu qədər il ərzində iqlim dəyişikliyi olub və sözsüz ki, rəqəmlər dəyişib. Dəfələrlə bildirmişəm ki, bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün işçi qrupu yaradılmalıdır. Biz bilməliyik ki, nə qədər su resursumuz var. Və lori dillə desək, nə qədər pulumuzun olduğunu dəqiq bilib, sonra pul xərcləməyi düşünməliyik.

- Hazırda tək içmək üçün yox, elə yemək bişirmək üçün də insanlar qablaşdırılmış sulara üstünlük verirlər. Bunun da əsas səbəbi insanların məzillərə gələn suyun təmizliyinə etibar etməməsidir. Sizcə, bu inam

Belə ki, su çəninini tam doldururdular, sonra da guya ki, suyu təzələmək adıyla çəni boşaldıb təzə su ilə çəni doldururdular. İndi şəhərin hər yerində 24 saat su gəlir, bu çənlərə ehtiyac yoxdur. Həm də ki, doğurdan da o su çənləri şəhərin görüntüsünə pis təsir edirdi. Prezident də bildirdi ki, 24 saat fasiləsiz su ilə insanlar təmin olunacaq.

- Çirkəli suların təkrar emalı, təmizlənməsi məsələsi bizdə nə yerdədir. Əgər bu üsul geniş tətbiq olarsa, su qıtlığını aradan qaldırmaq mümkündürmü?

- Bakının iki böyük ekoloji problemi bərk və maye tullantılardır. Bərk tullantıların emalı üçün bildiyiniz kimi zavod tikilib. Maye tullantıların da emalı üçün zavod tikilsə, yaxşı olardı. Bizdə Hövsan qəsəbəsi yaxınlığında köhnə təmizləyici qurğu var və bu qurğu vasitəsi ilə su üç təmizləmə mərhələsindən keçməlidir. Am-

Coğrafiya İnstitutunun direktoru: "Biz suyu qıt olan ölkəyik"

"Təəssüf ki, sonuncu dəfə Azərbaycanın su resursları 1972-ci ildə hesablanıb"

"Məmuruları sudan düzgün istifadə ilə bağlı savadlandırmaq lazımdır"

olar ki, "bəli, bəs edər". Amma bu su kütlesindən səmərəli istifadə etmək şərti ilə. Ələxüsus kənd təsərrüfatında yersiz su israfına yol vermək qəti şəkildə olmaz. Suyu olan baxışımı dəyişməlidir. Biz həmişə elə düşünmüşük ki, su Allahın verdiyi nemətdir və biz ondan harda necə gəldi və istifadəyimiz qədər istifadə edər bilərik, çünki su tükənməz resursdur. İlk növbədə biz bu fikri başımızdan çıxarmalıyıq. Suyu emtəə kimi qəbul edib qənaətlə istifadə etməliyik. Bu halda Azərbaycanın su problemi olmaz. Su qıtlığına qarşı ilkin olaraq mən şüurda olan dəyişiklikləri nümunə göstərdim. Çünki birinci növbədə şüur, məsələyə baxış dəyişməlidir. Amma konkret tədbirlərə qalanda təbii ki, su anbarlarının tikilməsinə böyük ehtiyac var. Axırıncı dəfə tikilən su anbarlarından Taktakörpü, Şəmkir su anbarı bütün Avropa üçün unikal bir qurğudur. Bu anbarlar həm məişət, həm də kənd təsərrüfatında texniki qurğular üçün səmərəlidir. Bildiyim qədər ilə masa üzərində 16-ya qədər su anbarının tikilməsi ilə bağlı hazır sənəd var. Yəqin ki, imkan olducaq bu bəndlərin tikilməsi reallaşacaq.

- Su qıtlığının olması əkinçiliyin, kənd təsərrüfatının hansı sahəsində daha çox zərər verə bilər?

- Bayağ da qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan ərazisinin 60 faizəri quraq ərazidir. Bizim fikir verdiyimiz əkinçilik növlərindən biri də taxılçılıqdır. Bundan başqa Kür-Araz ovalığında pambıqçılığın inkişafı planlaşdırıla bilər. Harda ki, suvarma yox-

ne gəldi danışır. Bilmirəm ki, onlar bu nəticəyə hansı əsasla gəliblər. Bu gün bizim su ehtiyacımız özümüçə çatacaq dərəcədədir. Gələcəkdə də primitiv tədbirlər görülsə, ciddi problemlər yaşamayaçağımızı düşünürəm. Qanıx, Qabırçı, Araz həmişə bizə axacaq, bu çaylarda su yoxa çıxmayacaq ki, biz suya möhtac qalacaq. Amma yenə də deyim ki, su istifadəsini səmərəli idarə etməliyik.

- Bəzi insanlar düşünür ki, suyun qiymətinin artırılması suya qənaət mexanizmi formalaşdıracaq. Yəni daha əvvəlki kimi insanlar suyu necə gəldi istifadə etməyəcəklər. Sizcə bizim ölkədə qiymət faktorunu dəyişsə, su qıtlığı da azalarmı?

- Bu bir qədər sosial məsələdir. Amma suyun qiyməti də sonsuz dərəcədə qalxa bilməz ki... Əhalinin vəziyyəti mütləq nəzərə alınmalıdır. Suyun qiymətini qaldırmaq yox, təbliğat aparmaq lazımdır, əhalini savadlandırmaq lazımdır. Nəinki əhalini, naziri, məmurunu savadlandırmaq lazımdır ki, sudan düzgün istifadə olunmalıdır. Yoxsa onlar bezen suyu necə gəldi açib istifadə edirlər. Bundan başqa, bir məsələni də sizə deyim. Taxtakörpü su anbarının açılışında prezident dedi ki, "mən istəyirəm müttəxəssislər bizim hər kvadrat metr ərazi üçün nə qədər su re-

sizliyə səbəb nədir, su mənbələri təmiz deyil, yoxsa borular güvənəcək səviyyədə deyil?"

- Mən bu inamsızlığa səbəb kimi əhalinin xoflu olmasını deyə bilərəm. Biz qablaşdırılmış və kranlardan gələn suyun analizini aparmışıq. İnanın ki, qablaşdırılmış suyun tərkibi krandan gələn suyun tərkibindən yaxşı deyil. Bundan başqa, mən Bakının müxtəlif ərazilərindən krandan gələn suyu birbaşa qaba dolduraraq, laboratoriyaya aparıb analiz etdim. Cavab belə oldu ki, bütün ərazilərdə suyun tərkibi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının qoyduğu tələblərdən daha yaxşıdır. Yəni mən kimsə dedi-yi sözləri demirəm, şəxsi müşahidələrimi sizinlə paylaşım. Mayda ola bilər ki, su daşqınları ilə əlaqədar olaraq təmizləyici qurğular da çatdırılıb suyu tam təmizləyə bilməsin. Amma qalan müddət ərzində suyun tərkibi etibarlıdır. Bəzən Şollar suyunu qablara doldurub gətirib keyfiyyətli su adı ilə satırlar. Amma bilinmir ki, həmin su nə dərəcədə etibarlıdır, bu suda külkürdün miqdarı nə qədərdir.

- Bir müddət əvvəl şəhərdəki binalardan su çənlərini yığırdılar. Sizcə bu addım daha çox su israfçılığına səbəb olarmı?

- Yox, əksinə. O su çənləri olan əhali daha çox su istifadə edirdi.

ma təəssüflər olsun ki, qurğu bütün mərhələləri özündə ehtiva edə bilmir. Yeni zavodun tikilməsi milyardlar tələb edir, amma Bakıtrafi rayonlarda belə zavodlara ehtiyac var. Mən 2000-ci ildə Helsinkidə olanda orda bu cür qurğu görmüşəm. Qurğu vasitəsilə təmizlənən su Baltik dənizinə buraxılırdı. Hətta orda mənə dedilər ki, təmizlənmiş suyu içmək də olar. Qurğu ilə bağlı maraqlı nüanslardan biri də o idi ki, bu böyüklükdə texnikanın istehlak enerjisinin 40 faizini elə o çirkab sularından alırdılar. Gec-tez bu cür qurğunun Bakıda da tikilməsinə ehtiyac olacaq. Çünki çirkab suları axıtmağa yer olmalıdır. Çirkabı Xəzərə axıdacaq deyilik ki.

- Əgər su qıtlığı kəskin xarakter alarsa və başqa ölkələrdən su gətirilməsi zərurəti olarsa, biz hansı ölkələrin yardımına, yaxud da əməkdaşlığına güvənə bilərik?

- Yəne də dünya təcrübəsini sizlə bölüşəcəm. Belə ki, 1992-ci ildə Helsinki şəhərində transşəhər çayları üçün beynəlxalq saziş imzalandı. Həmin sazişə görə çayın axarının yuxarısında olan ölkə aşağıda olan ölkənin razılığı olmadan suyun keyfiyyət və miqdarını dəyişdirə bilməz. Avropada bir çox ölkələr bu la-

iyəni imzalayıb. Amma çox təəssüf olsun ki, Kür çayı boyunca Azərbaycan başqa heç bir ölkə - Türkiyə, Gürcüstan və Ermənistan bu layihəni imzalayıb. Düzdür, Gürcüstan bu layihəni imzalayıb, amma Gürcüstanla Kürün idarə olunması haqqında müqavilə var.

- Pandemiya dövründə şəxsi müşahidələriniz nə dedi? Sizcə, karantin rejimi su israfına səbəb oldu ya qənaətlə?

- Evdə qalmağa suya qənaət deməkdir. Yeni ən azından bu bizdə belədir. Hər millətin öz yaşayış tərzi var...

- Son olaraq suyun qədərini bilməyən, israfçılığa yol verən insanlara ünvanlanan müraciətinizi almaq istərdik...

- Suyu "abi həyat" deyirlər. Su olmasa yaşaya biləcəyimiz durumu təsəvvür etmək çətin deyil. Bizə verilən bu nemətin qədərini, vacibliyini bilib, ona münasibət göstərməliyik. Yeni suyu harda necə gəldi yox, lazımlı olduğu qədər istifadə etməliyik. Nazirdən tutmuş, adi adamadək hər kəs şüurunda suya münasibəti düzgün formalaşdırılmalıdır. Hamımız suya qənaət edib ona müqəddəs nemət kimi baxıb istifadə etməliyik.